

LBRIS

We know
books

DANIEL FINKELSTEIN

HITLER, STALIN, MAMA ȘI TATA

Miraculoasa supraviețuire a familiei mele

Prefață de ambasador Ovidiu Raetchi

Traducere din limba engleză
de *Adina Barvinschi*

METEOR
PUBLISHING



Sunt pregătit să uit, câtă vreme toți ceilalți își amintesc.

– Alfred Wiener

Cuprins

Hartă	8
Arbore genealogic	10
Prefață	13
Introducere	17
PARTEA ÎNTÂI • ÎNAINTE	31
MAMA	
Alfred și Grete	33
TATA	
Dolu și Lusia	68
MAMA	
O copilărie la Amsterdam	91
Adevărul la judecată	108
Prinse în capcană	122

PARTEA A DOUA • ÎN TIMPUL	137
TATA	
Un cuțit înfipt în spate	139
MAMA	
Copleșiți	161
Bucurie și încântare	170
Plecarea	183
Betty din Nottingham	206
TATA	
În exil	223
O insulă a foamei și a morții	236
MAMA	
Războiul lui Alfred	259
Cetățeni ai Paraguayului	273
TATA	
Amnistia	284
Soarta lui Dolu	301
Regăsire și libertate	315
MAMA	
Westerbork	330
Transferul	350
Camille	365
Belsen	372
Schimbul	392

Cuprins	7
TATA	
Docurile din Southampton	415
MAMA	
Trei schelete	429
PARTEA A TREIA • DUPĂ	437
TATA	
Doamna din Hendon Central	439
MAMA	
Omul de pe conștiința președintelui	443
MAMA ȘI TATA	
Vineri seara	462
Mulțumiri	475

MAMA

Alfred și Grete

Într-un weekend de martie din 1920, o mașină cu steaguri diplomatice a pornit spre Cancelaria Reich-ului din Berlin pentru o întrevedere cu cancelarul Germaniei. Numai că bărbatul care mergea la respectiva întrevedere nu era diplomat, întâlnirea nu fusese programată, iar cancelarul Germaniei nu era de fapt cancelar, doar pretindea că este.

În orele haotice de dinaintea acestui incident bizar, la Berlin avusese loc o lovitură de stat. În timp ce coloanele de soldați cu bocanci și căști cu svastici ocupau clădirile guvernamentale¹, Cabinetul fugise, îndreptându-se spre Dresda într-un convoi de mașini. În locul său fusese instalată o administrație condusă de un bărbat corpolent, cu gât gros și capul ras, pe nume Wolfgang von Kapp, conducătorul Partidului Patriei Germane, un om controlat de militarii de extrema-dreaptă.

Cauzele loviturii de stat erau diverse, programul politic al conspiratorilor era confuz, dar Alfred Wiener, bunicul meu din partea mamei, era convins că această schimbare de regim nu anunța nimic bun. Oamenii care preluaseră puterea erau exact de tipul celor în privința cărora avertizase pe toată lumea de când se întorsese din război. Extremiști convinși de diverse teorii ale conspirației despre felul în care fusese trădată Germania și, în

plus – iar acest aspect era cel mai negativ dintre toate, din punctul de vedere al lui Alfred –, convingși că evreii se aflau la originea tuturor problemelor țării.

Pe cale de consecință, bunicul s-a gândit că trebuia să facă ceva în privința asta. A convins un prieten – se pricepea de minune să fie convingător – să-i împrumute mașina diplomatică, a condus printre coloanele de rebeli și s-a oprit în fața Cancelariei Reich-ului. Apoi a coborât din mașină, a cerut să se vadă cu Kapp, a reușit, nu se știe cum, să obțină acest lucru și i-a prezentat protestele sale cu privire la antisemitism².

În acel context, e posibil ca Alfred să fi avut noroc că lovitura de stat a eșuat câteva zile mai târziu, iar Kapp a fugit într-un taxi, cu toate bunurile sale lumești prinse pe acoperișul mașinii, legate într-un cearșaf³. Dacă lovitura de stat ar fi reușit, e puțin probabil că Alfred ar mai fi avut mult de trăit.

Confruntarea respectivă era tipică pentru comportamentul lui Alfred. Era un gest neînfricat, aproape inconștient, era clarvăzător, pentru că Alfred înțelegea pericolul pe care-l reprezentau extremiștii pentru evreii din Germania, era profetic, pentru că intuise înaintea multor alora ce ar fi putut să-i aștepte pe evrei, era o asumare a responsabilității personale pentru soarta coreligionarilor săi și era o manifestare a credinței lui aproape infinite, de un optimism aproape nețărmurit, că argumentele raționale și insistența de a spune adevărul puteau schimba lucrurile.

Aceste trăsături de caracter sunt responsabile pentru faptul că și-a condus viața și cariera de la triumf la dezastru, iar apoi spre un alt triumf. Trebuie să aducem laudele cuvenite calităților unui mare om și criticile cuvenite convingerilor și comportamentului unui naiv. Lor li se datorează faptul că a devenit unul dintre liderii evreimii germane și a rămas în acea poziție în tumultuoșii ani douăzeci și treizeci ai secolului trecut, pe măsură

ce națiștii deveneau o amenințare din ce în ce mai mare. A luat cu el în exil aceste calități și convingeri, după ce o întrevedere avută cu Hermann Göring și amenințările care au urmat l-au convins fără drept de apel că trebuia să plece din Germania.

* * *

La sfârșitul anului 1918, Alfred Wiener s-a întors la Berlin după mai bine de trei ani în care luptase în război, dar și-a dat seama că, pentru el, bătălia abia începea.

Respectase fără nicio ezitare sau rezervă ordinul de încorporare pe care-l primise în aprilie 1915⁴. Simțea un puternic atașament față de națiunea sa și îndatoririle pe care i le impunea, valori cărora, în cazul multor evrei germani, li se adăuga o puternică dorință de-a înfrânge Rusia, țara pogromurilor barbare⁵. Luptase pe fronturile de vest și est, se războise cu artilerie grea și vehicule blindate, lucrase ca interpret în timpul campaniei germano-turce și editase ziarul armatei în Ierusalim și Damasc. Și aproape că murise. Un acces sever de dizenterie⁶ riscase să-i încheie campania și viața la începutul anului 1917. Primise două medalii pentru bravura în luptă – Crucea de Fier (clasa a II-a) și Steaua Gallipoli. Ambele medalii erau onorabile, mai degrabă decât spectaculoase, dar Alfred era mândru de serviciul lui militar.

Oamenii spuneau multe lucruri despre Alfred – că avea simțul umorului, că-i plăcea să citească, că își pierduse părul de tânăr, că-și făcea ușor prieteni, că muncea mult, că era dogmatic; după moartea lui, ziarele s-au umplut de articole care încercau să-i descrie înfățișarea și personalitatea, să surprindă motivele pentru care era atât de fermecător. Dar, dacă l-ar fi întrebat cineva, și-ar fi dorit ca fiecare descriere a sa să înceapă cu faptul că era german.

S-a născut în 1885 la Potsdam, iar unul dintre apropiații săi, marea sociologă Eva Reichmann, a remarcat după moartea lui următoarele:

„Ajungea să pronunțe «Potsdam» și auzai în vocea lui răsunătoare ecourile îndepărtate ale sunetului de goarnă. Iubea orașul și se impregnase cu tradițiile sale istorice. Până în ultimii lui ani de viață, se întâlnea o dată pe an cu câțiva dintre foștii lui colegi de școală; era atât de convins de existența misteriosului «spirit al orașului Potsdam», așa cum îl înțelegea el, încât la un moment dat, atunci când l-am întrebat dacă nu se temea că printre bătrânii lui foști colegi s-ar fi putut amesteca vreun nazist, a răspuns fără ezitare, de parcă ar fi emis o maximă indiscutabilă: «Sigur că nu, au terminat cu toții gimnaziul din Potsdam»⁷.

De-a lungul vieții sale, a continuat să nutrească acest puternic atașament față de țara și cultura sa. Din pricina ideii sale romantice de națiune, lucrurile prin care a trecut – exilul, pierderea cetățeniei, modul în care Holocaustul i-a distrus familia, distrugerea valorilor liberale pe care le asocia cu firea mai bună a țării sale – au reprezentat o tragedie deosebit de dureroasă.

Numai că Alfred era, firește, un anumit soi de german. Era un evreu german, două cuvinte care, după părerea lui, se asortau de minune. Când avea trei ani, Alfred s-a mutat la Bentschen, un târguleț aflat în apropierea graniței cu Polonia, unde tatăl său deschisese o mercerie. Aceasta a fost perioada în care s-a format identitatea evreiască relativ originală a lui Alfred, înainte de a se întoarce la Potsdam, la vârsta de doisprezece ani.

După cum avea să-și amintească mai târziu Alfred, la Bentschen „exista o sinagogă frumoasă, care fusese minunat renovată și

inaugurată în mod solemn, cu ajutorul binecuvântatului meu tată, în anii în care am locuit acolo”, dar „viața evreiască era expresia părții așa-zise moderne a comunității, care nu vizita acest lăcaș de cult decât în zilele de mare sărbătoare”⁸.

Iudaismul lui Alfred avea să rămână mereu un amestec particular de modernitate și ortodoxie. Era un tradiționalist religios care nu respecta regulile privind alimentația și nu dădea foarte des pe la sinagogă. Angajamentul lui era unul serios – studiasse la Academia pentru Științele Iudaismului din Berlin și plănuise la un moment dat să se facă rabin –, dar în centrul său se aflau învățăturile ebraice și apartenența la comunitate, nu respectarea datinilor. La el acasă, familia lua mereu masa de sabat vineri seara, dar mâncarea nu era neapărat cușer. Acorda o atenție deosebită educației evreiești a copiilor săi, asigurându-se că beneficiau de tutori speciali, dar rămânea acasă cât timp restul familiei mergea la sinagogă.

Din multe puncte de vedere, Alfred nu era un om convențional. Profunzimea și intensitatea preocupărilor sale intelectuale erau neobișnuite. Un prieten a spus despre el, ani mai târziu, că „era condus de o adevărată venerație pentru puterea, magia aproape, a cuvântului tipărit; pentru el, orice tipăritură era sacră, iar coșul pentru deșeuri de hârtie era folosit cu parcimonie”. Era „preocupat de cărți, despre care știa cam tot ce e de știut”⁹.

Când avea puțin peste douăzeci de ani, petrecuse o perioadă călătorind și studiind în Egipt, Siria și Palestina și se îndrăgostise de Orientul Mijlociu¹⁰, iar la întoarcerea în Germania scrisese o teză de doctorat pe tema poveștilor arabe despre alinarea greutăților vieții. La nunta părinților mei, apucase să spună vreo două propoziții din discursul standard al tatălui miresei, după care-l observase printre invitați pe Paul Kahle, expert în studiile biblice ebraice și bun prieten de-al lui. Schimbase subiectul, trecând la egiptologie și continuând pe aceeași temă cât timp a avut cuvântul.

Și totuși, aceste trăsături ale sale nu erau unice, deși nici pe departe des întâlnite. Alfred aparținea unui grup restrâns, dar ușor de recunoscut: cel al intelectualilor evrei din Germania – filozofii, avocații, doctorii, fizicienii și psihanaliztii pe care Hitler avea să încerce, și în mare parte să reușească, să-i decimeze. Iar acest grup făcea parte dintr-o clasă mai largă, cea a burgheziei evreiești, care, după ce primise în sfârșit cetățenia în timpul primei jumătăți a secolului al nouăsprezecelea, își dorea să vadă îndeplinite promisiunile despre emanciparea civilă și socială care-i fuseseră făcute.

Evreii din Germania se mutaseră în orașele mari¹¹, deveniseră creatori și consumatori de cultură și artă, construiseră afaceri și-și educaseră copiii în vederea unei meserii, căpătând o bună reprezentare în rândurile celor mai bogați și cultivați membri ai societății berlineze. Toate acestea reprezentau progrese, iar acum li se deschidea perspectiva egalității sociale și civile depline, a acceptării depline, pe care nu le obținuseră deocamdată.

La întoarcerea din serviciul militar, Alfred vedea mai puține motive de optimism. În ciuda camaraderiei de care se bucurase în timpul războiului, a afecțiunii sale la adresa veteranilor cu care împărțise tancurile și tranșeele, el percepușe consecințele înfrângerii asupra colegilor săi de arme, faptul că aceasta îi înveninase, determinându-i să caute un țap ispășitor. Și își dădea seama că pentru evrei viitorul ar fi putut rezerva nu acceptarea ca egali, ci intimidarea și moartea. Combaterea acestei posibilități avea să fie noua lui bătălie.

„O imensă furtună antisemită s-a abătut asupra noastră, o furtună care nu a luat naștere conform legilor fizicii, ci prin intermediul fondurilor nelimitate acordate câtorva organizații abil conduse, care au stimulat-o și au încurajat-o, străduindu-se, zeloase, să o am-

plificate”¹² sunt primele cuvinte din *Preludiu la un pogrom?*, broșura pe care a publicat-o în 1919, ca prim efort major al acelei bătălii.

Cercetătorii sunt de acord că a fost o publicație neobișnuit de ciudată și prescientă¹³, prevestind înaintea aproape oricui altcuiva dezastrul care avea să vină. Alfred ar avea toate motivele să susțină că el a fost primul european care a tras semnalul de alarmă.

Chiar și douăzeci de ani mai târziu, încă mai existau multe persoane care nu-și dădeau seama cât de grav era sentimentul antisemit din Germania și ce consecințe ar fi putut avea. Și totuși, lăta ce avertisment lansa Alfred la doar câteva luni după armistițiul care pusese capăt Primului Război Mondial:

„Poate că «antisemiții noștri cumsecade» se dau înapoi de la rezolvarea problemei evreiești cu puștile și bâtele, dar ce contează asta pentru «oamenii de acțiune» care afirmă mai mult sau mai puțin pe față în broșuri – și fără nicio teamă la întâlnirile secrete – că-i invidiază pe polonezi și pe români pentru pogromurile lor și care se străduie, în mod sistematic, să-i imite în scumpa noastră patrie? De aceea susținem că eforturile antisemite de a stârni emoțiile gloatelor sunt o formă de instigare la pogrom”.

Observase semnele. Oamenii de pe stradă care vorbeau despre „tentativa de a jefui magazinele evreiești, de a ucide și de a schilodi”, broșurile în care „nouă, evreilor, ni se pun din nou în cârcă acuzații privind săvârșirea unor omoruri ritualice în scopul producerii cârnaților din carne de oaie” și în care se emit avertizări cu privire la „relațiile sexuale cu evrei și alte persoane cu tonsuri”¹⁴, campaniile de boicotare a magazinelor evreiești, scrisorile deschise în care se anunță că evreii merită să moară, promisiunile publice că

„ne vom debarasa în curând, integral și fără milă, de aceste lipitori, evreii”¹⁵. Și, în spatele tuturor acestora, observase prezența banilor care finanțau milițiile antisemite și infiltrarea unor agitatori plătiți în consiliile mișcării muncitorești.

Acesta să fie, se întreba el, „felul în care le mulțumește patria noastră miilor și miilor de soldați evrei care și-au vărsat sângele pentru noi toți, fără să ia în considerare religia sau originile, și care zac astăzi sub iarba din cimitire”? Se abținea să adauge, deși ar fi putut să o facă, faptul că el însuși aproape că ajunsese să zacă sub iarba dintr-un cimitir.

Încheia cu un apel către germanii de treabă, printre care crezuse că trăiește întreaga lui viață, îndemnându-i să vadă ce se întâmplă și să ia atitudine.

„Moralitatea oricărui om de treabă îi cere să încurajeze binele și să reziste în fața răului. Toți cei care nu doresc să vadă curgând pe străzi sângele concetățenilor lor, care nu doresc ca istoria să le relateze urmașilor noștri despre crime odioase și violență trebuie să fie pregătiți să lupte împotriva antisemitismului care îndeamnă la pogromuri. Eforturile antisemite de a stârni emoțiile gloatelor sunt precursorile anarhiei”.

Numai că binele nu a fost încurajat, răului nu i s-a opus rezistență, iar istoria le-a relatat urmașilor lui Alfred despre crime odioase și violență.

* * *

Sub cuvintele „Preludiu la un pogrom?”, pe pagina de titlu a lucrării lui Alfred se afla subtitlul „Informații pentru oamenii cu bun-simț”. Aceasta era mereu abordarea lui, cea de a încerca să

respingă minciunile și neînțelegerile cu ajutorul adevărului, discând cu meticulozitate argumentele și jignirile adversarilor. Cu toate acestea, scrierile lui erau adesea pline de pasiune și profund personale. Acest lucru reflecta angajamentul său față de ideile liberale, credința în evreul german emancipat, dar nu numai atât, ci și îngrijorarea pentru siguranța sa și a familiei sale.

Alfred Wiener nu lupta numai pentru progresul drepturilor civile sau, cum ar fi spus el, protejarea civilizației în fața barbariei, ci și dintr-un motiv mult mai simplu. Lupta pentru a fi lăsat să trăiască în pace, cu cărțile și cercetările lui, cu dezbaterile docte purtate cu prietenii. Să trăiască în pace, cu soția și copiii lui.

Pentru că, deși întâlnește ură când se întorsese de pe front, găsisse și dragoste. Iar în vara anului 1921, bunicii mei s-au căsătorit.

Alfred făcuse cunoștință cu viitoarea lui soție prin intermediul unuia dintre prietenii săi din armată, Jan Abraham, care-l invitase la el acasă pentru a face cunoștință cu Gertrud Saulmann, femeia căreia îi făcea curte. Sora mezină a lui Trude, Margarete, era de față și în curând ea și Alfred formau un cuplu.

Din anumite puncte de vedere superficiale, Alfred și Grete nu se potriveau prea bine. Grete era cu aproape zece ani mai tânără decât el și considerabil mai înaltă (ea avea aproape un metru optzeci, iar Alfred în jur de un metru șaptezeci). Din punct de vedere intelectual și cultural, însă, se potriveau deosebit de bine.

Născută la Hamburg în 1895, fiica unui proprietar de fabrici și afacerist, Grete își demonstrase curând abilitățile academice, reușind să stăpânească patru limbi înainte ca războiul să-i întrerupă studiile. După aceea, petrecuse anii 1914–1917 în orașul natal, lucrând pentru Crucea Roșie la gară, locul în care trupele plecau la război, iar răniții se întorceau acasă. Mai târziu, a început să facă genul acela de muncă pe care avea să-l practice de-a lungul întregii